

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Για μια εφευρετική και εικονοκλαστική κοινωνιολογία

Θεόδωρος Β. Θάνος

Ο παρών τόμος περιλαμβάνει τα εισαγωγικά κείμενα του κοινωνιολόγου καθηγητή Νίκου Παναγιωτόπουλου σε έργα του μεγάλου Γάλλου κοινωνιολόγου Pierre Bourdieu, που έχουν εκδοθεί στη χώρα μας, του πιο πολυμεταφρασμένου παγκοσμίως κοινωνικού επιστήμονα. Ο P. Bourdieu μετασχημάτισε με τις πιο επιχειρησιακές, επιστημονικά, έννοιες που διαθέτουμε σήμερα το σύνολο των γνωστικών πεδίων της κοινωνικής επιστήμης, και με τα σαράντα βιβλία του και τα πεντακόσια και πλέον άρθρα του διενέργησε μια πραγματική συμβολική επανάσταση, ανάλογη με εκείνη, για να αναφερθούμε σε άλλους χώρους, του Μανέ, του Φλωμπέρ ή του Μπωντλαίρ. Το έργο του, όπως αυτό του Φώκνερ ή του Τζόυς, λειτουργεί σαν χρονικός επιταχυντής για όλα τα συναφή επιστημονικά πεδία, και τα πλήρη αποτελέσματά του δεν θα αποτιμηθούν παρά μόνο έπειτα από είκοσι-τριάντα χρόνια¹.

Η έκδοση αυτών των κειμένων του Ν. Παναγιωτόπουλου, κει-

---

1. Βλ. Ν. Παναγιωτόπουλος, «Forward» (Προλογικό σημείωμα), στο P. Bourdieu, *Οι κανόνες της τέχνης*, μτφρ. Έ. Γιαννοπούλου, Πατάκης, 2006, σσ. 11-21.

μένων που τοποθετούν κάθε έργο του P. Bourdieu στο συγκεκριμένο πλαίσιο παραγωγής και διάχυσής του αλλά και στο γενικότερο πλαίσιο του συνολικού έργου του, στοιχεία τα οποία είναι απαραίτητα για την κατανόηση του συνολικού έργου του Γάλλου κοινωνιολόγου, θα ήταν από μόνη της νόμιμη επιστημονικά, δηλαδή και μόνο ως απάντηση στην ανάγκη για μια πιο «εύκολα» προσβάσιμης, συγκροτημένης και ολοκληρωμένης γνωριμίας και διάχυσης του σημαντικού έργου του P. Bourdieu. Πράγματι, η παρουσίαση του κοινωνιολογικού έργου του P. Bourdieu κρίθηκε απαραίτητη, κατ' αρχάς από την ανάγκη αποφυγής όλων των μετα-μορφώσεων και των παρα-μορφώσεων που μπορεί να επιφέρουν οι κατηγορίες αντίληψης και σκέψης που επιβάλλει και εγγυάσει πλέον το ελληνικό πεδίο, και συνδέονται με τις τοπικές στρατηγικές χρήσης του έργου. Η ύπαρξη μεγάλων διαφορών μεταξύ των ιστορικών παραδόσεων των διαφορετικών επιστημονικών πεδίων έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία πλασματικών ομοιοτήτων μεταξύ διαφορετικών πραγμάτων, και αντιθέσεων μεταξύ ομοίων κατά την εφαρμογή σε ένα ξένο πολιτισμικό προϊόν κατηγοριών αντίληψης και εκτίμησης που αποκτήθηκαν με την εμπειρία σε ένα διαφορετικό εθνικό πεδίο. Από την άλλη, τα κείμενα του N. Παναγιωτόπουλου προτείνουν, μέσω του P. Bourdieu, έναν νέο τρόπο να κάνεις κοινωνιολογία – μια κοινωνιολογία θεωρητικά θεμελιωμένη και εμπειρικά επιβεβαιωμένη – και κατ' επέκταση μια νέα θέση στο εθνικό μας κοινωνιολογικό πεδίο ικανή να υπερβαίνει τις διαιρέσεις που κυριαρχούν σε αυτό.

Η συλλογή όλων αυτών των κειμένων αναδεικνύει ότι η παρουσίαση του έργου του P. Bourdieu, ο οποίος μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990 ήταν σχεδόν άγνωστος στη χώρα μας, υπαγορεύτηκε, τουλάχιστον αντικειμενικά, όχι μόνο λόγω της τεράστιας συμβολής του στην εξέλιξη της επιστήμης της κοινωνιολογίας, από το γεγονός, δηλαδή, της διεθνούς αναγνώρισης του έργου του, αλλά και από την κατάσταση της κοινωνιολογίας στη χώρα μας, η οποία ήταν μεν θεσμικά κατοχυρωμένη και κοινωνικά αναγνωρισμένη

αλλά όχι επιστημονικά². Μέχρι τότε ο P. Bourdieu, όσο είχε διαβαστεί και σχολιαστεί, ήταν στενά συνδεδεμένος με τη «θεωρία της αναπαραγωγής» και, στην καλύτερη περίπτωση, με την έννοια του «πολιτισμικού κεφαλαίου» και την κοινωνιολογία της εκπαίδευσης. Ως αποτέλεσμα, οι ελάχιστες συζητήσεις και μελέτες γύρω από το έργο του περιορίζονταν σε αυτό το τμήμα της επιστημονικής του συμβολής παρά «...στην ανάπτυξη της θεωρίας του και τη συνοχή των αξόνων ανάλυσής του ή την αυστηρότητα των εμπειρικών αποδείξεων»³.

Η αντιμετώπιση της εισαγωγής και διάχυσης του ίδιου του κοινωνιολογικού έργου του P. Bourdieu και η σχέση του με τις αντικειμενικές σχέσεις και διαιρέσεις που δομούσαν το ελληνικό πεδίο των κοινωνικών επιστημών αποτελεί τμήμα μιας υπό εξέλιξη αναλυτικής κοινωνιολογίας της ελληνικής κοινωνιολογίας. Ωστόσο μπορούμε εδώ να σημειώσουμε ότι, στη βάση της εκλεκτικής συγγένειας των έξεών τους⁴, οι ομόλογες θέσεις, τηρουμένων των αναλογιών, των δυο κοινωνιολόγων, του P. Bourdieu και του Ν. Παναγιωτόπουλου, σε ομόλογα δομημένα κοινωνιολογικά πεδία την εποχή της συγκρότησης του έργου του ενός και τη στιγμή της επιστημονικής διαμόρφωσης του άλλου, βρίσκονται στην αρχή της επιλογής της εισαγωγής του έργου του πρώτου ως εργαλείου επιστημονικής πολιτικής από τον δεύτερο μέσα στους αγώνες για την επιστημονική και ακαδημαϊκή ταυτότητα που χαρακτήριζαν το υπό συγκρότηση ελληνικό κοινωνιολογικό πεδίο⁵. Πράγματι, τη στιγμή της συστηματικής εισα-

---

2. Βλ. P. Bourdieu, «Οι κοινωνικές συνθήκες της διεθνούς κυκλοφορίας των ιδεών», *Κοινωνικές Επιστήμες* 7 (2016), 117-124.

3. Βλ. Ν. Παναγιωτόπουλος, Εισαγωγή στο P. Bourdieu, *Μικρόκοσμοι. Τρεις μελέτες πεδίου*, μτφρ. Μ. Δημητρακόπουλος, J.-P. Schaal, Γ. Τσούλας, επιμ. Ν. Παναγιωτόπουλος, Δελφίνι, 1992, σσ. 7-77.

4. Βλ. Ν. Παναγιωτόπουλος, «P. Bourdieu: ένας “εκ των αδυνάτων” κοινωνιολόγος», Πρόλογος στο P. Bourdieu, *Νόστιμον ήμαρ: Οκτώβριος 1996*, μτφρ. Κ. Διαμαντάκου, επιμ. Ν. Παναγιωτόπουλος, Καρδαμίτσα, 1999.

5. Βλ. Ν. Παναγιωτόπουλος, «Η έννοια του πεδίου: Μια μήτρα νέων εμπει-

γωγής του έργου του P. Bourdieu στην Ελλάδα από τον Νίκο Παναγιωτόπουλο, το ελληνικό κοινωνιολογικό πεδίο χαρακτηριζόταν από «πολλαπλές και εν πολλοίς “παραδοσιακές”» διακρίσεις/διαζεύγματα, όπως θεωρητικό-εμπειρικό, αντικειμενικό-υποκειμενικό, μακροκοινωνιολογία-μικροκοινωνιολογία, κ.ά.⁶ Τα διαζεύγματα αυτά το έργο του P. Bourdieu ανέλαβε και κατάφερε να υπερβεί θέτοντας τις βάσεις για μια «ολική ανθρωπολογία»⁷, η οποία γέννησε το νέο επιστημονικό παράδειγμα, που πρότεινε τον γενετικό δομισμό.

Ο Ν. Παναγιωτόπουλος στα εισαγωγικά κείμενά του, τοποθετώντας κάθε έργο του P. Bourdieu στο συγκεκριμένο πλαίσιο παραγωγής και διάχυσής του αλλά και στη γενικότερη επιστημονική λογική του συνολικού κοινωνιολογικού έργου του⁸, επιχειρεί να αναδείξει τον διανοητικό τρόπο παραγωγής των διαφόρων εργασιών του μεγάλου Γάλλου κοινωνιολόγου, οι οποίες επιφέρουν μια τριπλή ρήξη στην καθιερωμένη κοινωνική επιστήμη, ρήξη, ακριβώς, την οποία έχει ανάγκη, κατά τον Ν. Παναγιωτόπουλο, και το ελληνικό κοινωνιολογικό πεδίο: (α) ρήξη με τον αθεμελιώτο επιστημολογικά διαχωρισμό των κοινωνικών επιστημών, προκειμένου η κοινωνιολογία να καταστεί μια ολική κοινωνική επιστήμη που να συνδέεται οργανικά με άλλες κοινωνικές επιστήμες, όπως η εθνολογία, η ιστορία, η οικονομία αλλά και η φιλοσοφία, (β) ρήξη με τον καθιερωμένο και καταστρεπτικό κατακεραματισμό της επιστημονικής εργασίας μέσα από την υπέρβαση των κανονιστικών διαζευγμάτων θεωρία-εμπειρία, διανοη-

---

ρικών αντικειμένων», στο Ν. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Γύρω από την έννοια του πεδίου* (Πρακτικά θερινού Πανεπιστημίου 4-9 Ιουλίου 2005), Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2005, σσ. 71-91.

6. Βλ. Ν. Παναγιωτόπουλος, «Επιστημονική μέθοδος και κοινωνική ιεραρχία αρμοδιοτήτων», *Κοινωνικές Επιστήμες* (Ετήσια τρίγλωσση *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*) 1 (2012), 4-17. Βλ., επίσης, Ν. Παναγιωτόπουλος, «Τι σημαίνει το ομιλείν», Εισαγωγή στο P. Bourdieu, *Γλώσσα και συμβολική εξουσία*, μτφρ. Κ. Καψαμπέλη, Καρδαμίτσα, 1999, σσ. 13-41.

7. Βλ. Ν. Παναγιωτόπουλος, Εισαγωγή στο P. Bourdieu, *Μικρόκοσμοι*, ό.π., σσ. 7-77.

8. Βλ. Ν. Παναγιωτόπουλος, «Τι σημαίνει το ομιλείν», ό.π.

τική επεξεργασία-πρακτικές διαδικασίες, διανοητική έρευνα-έρευνα πεδίου, και (γ) ρήξη με τα «σύνορα» ανάμεσα στους «θεωρητικούς ναούς» και ενσωμάτωση των συνεισφορών των εκπροσώπων των μεγάλων θεωρητικών προσεγγίσεων –τις οποίες οι «απανταχού κανονάρχες και νεωκόροι διαφόρων ακαδημαϊκών ναών θεωρούσαν ανταγωνιστικές»– μέσω της αποσαφήνισης «της θεωρίας της γνώσης του κοινωνικού»⁹.

Επιπλέον, ο Ν. Παναγιωτόπουλος επισημαίνει το γεγονός ότι όλες αυτές οι ρήξεις οφείλονται στο ότι ο P. Bourdieu δεν έπαψε ποτέ να χρησιμοποιεί την κοινωνιολογία ενάντια τόσο στους κοινωνικούς καθορισμούς του όσο και στα κοινωνικά όριά του. Με αυτό τον τρόπο θεμελίωσε την κοινωνιολογία της κοινωνιολογίας ως συστατικό τμήμα κάθε κοινωνιολογικής προσέγγισης, και συνεπώς ως «παραδειγματικό εργαλείο γνώσης», άλλη μία διάσταση της θεωρίας της κοινωνιολογικής γνώσης τελείως απύσχα από το «χώρο των δυνατών» της ελληνικής κοινωνιολογικής σκέψης. Όπως επισημαίνει ο Ν. Παναγιωτόπουλος, ο P. Bourdieu είναι ο μοναδικός κοινωνιολόγος στην ιστορία της κοινωνιολογίας, «...ο οποίος με συνεχή και μεθοδικό τρόπο έστρεψε τα όπλα που παρήγαγε ενάντια στον ίδιο τον εαυτό», διενεργώντας ένα είδος «αυτοανάλυσης»¹⁰.

Η αυτο-κοινωνιοανάλυση που προτείνει ο P. Bourdieu για τους ίδιους τους κοινωνιολόγους, διάσταση της γενικότερης πρότασης του για μια γενικευμένη κλινική χρήση της κοινωνιολογίας που θα συμβάλει στη δυνατότητα «ανάδυσης ενός έλλογου υποκειμένου», θεμελιώνεται στη θέση ότι οι κοινωνικοί επιστήμονες, όπως και όλα τα κοινωνικά υποκείμενα, μέσω της κοινωνιολογίας των κοινωνικών συνθηκών παραγωγής και δράσης τους, μπορούν να γνωρίσουν καλύτερα «τι ακριβώς είναι», «τι ακριβώς κάνουν», καθώς και «τι θα μπορούσαν να κάνουν». Έτσι εισάγει στην ελληνική κοινωνιολογία μια νέα, σε ολοκληρωμένη και ριζοσπαστική μορφή, επιστημονική,

---

9. Στο ίδιο, σ. 15.

10. Στο ίδιο, σ. 16.

κοινωνική και πολιτική, με την ευρεία έννοια, διάσταση της λειτουργίας της κοινωνιολογικής επιστήμης. Ειδικότερα, στην προοπτική της πολιτικής λειτουργίας της κοινωνιολογίας, όπως αυτή που προτείνει ο P. Bourdieu, τα σχετικά κείμενα του Ν. Παναγιωτόπουλου αποσαφηνίζουν την άποψη του Γάλλου κοινωνιολόγου σχετικά με την απολύτως αναγκαία υπεράσπιση της κριτικής σκέψης: μόνο αυτή μπορεί να επιτρέψει την ανάδυση μιας συνειδητής και ορθολογικής πολιτικής χρήσης των ορίων της ελευθερίας που παρέχεται από τη γνώση των «κοινωνικών νόμων» που διέπουν τον κοινωνικό κόσμο, μιας πολιτικής ικανής «να χρησιμοποιήσει τη γνώση του πιθανού για να προκαλέσει το δυνατό»¹¹.

Συνοψίζοντας, ο παρών τόμος αποτελεί μια προσπάθεια διάχυσης και κατανόησης ενός επιστημονικού έργου του οποίου τις επιπτώσεις στο χώρο των κοινωνικών επιστημών θα μας πάρει πολλά χρόνια να αποτιμήσουμε. Είναι, επίσης, μια εισαγωγή σε μια σκέψη που αντιστέκεται έντονα σε κάθε προσπάθεια εγχειριδιακής χρήσης, και είναι αποφασιστικά προσανατολισμένη προς την παραγωγή νέων εμπειρικών αντικειμένων· σε μια εργαλειοθήκη δομημένη από και για την έρευνα με στόχο να θέσει επιστημονικά στον κοινωνικό κόσμο γόνιμες ερωτήσεις οι οποίες, με τη σειρά τους, θα μας επιτρέπουν να τον δούμε, αλλά και να δούμε και τον εαυτό μας μέσα σε αυτόν, με νέα ματιά. Τέλος, πρόκειται για μια προσπάθεια που ευελπιστεί να καταστεί εργαλείο κατανόησης ενός έργου που μας προτρέπει να το αντιμετωπίσουμε ενεργητικά, πρακτικά, όχι φετιχιστικά, αρνητικά ή θετικά, να το διαχειριστούμε όχι στην προοπτική ενός είδους μουσειακής πολιτισμικής καθιέρωσης, αλλά μιας ενεργού χρήσης, μέσα στην επιστημονική πρακτική, και να το ξεπεράσουμε όποτε το κρίνουμε αναγκαίο· ενός έργου που δομήθηκε ενάντια σε κάθε δογματισμό σκέψης, ακόμη και ενάντια στον δογματισμό του αντιδογματισμού, έτσι ώστε να χρησιμοποιείται ως εργαλείο στις αναλύσεις μας· ενός έργου με μια εντελώς

---

11. Στο ίδιο, σ. 16.

καινοτομική απαιτητική αντίληψη για τη θεωρία, *μια θεωρία ως πράξη και όχι ως λόγο*¹².

Τα κείμενα παρατίθενται με βάση τη χρονολογία έκδοσης του βιβλίου το οποίο παρουσιάζουν, έτσι ορισμένες επαναλήψεις που υπαγορεύονταν από την αναγκαιότητα εισαγωγής στο έργο του P. Bourdieu τώρα παραλείπονται (παράλειψη που επισημαίνεται με την ένδειξη (...)). Επίσης, σε ορισμένα κείμενα τα οποία εμφανίζονταν απλώς ως Εισαγωγή ή Πρόλογος δόθηκε κάποιος τίτλος, ενώ έγιναν και κάποιες ελάχιστες διορθώσεις, κυρίως στα πρώτα κείμενα, σε γλωσσικές και μεταφραστικές «αστοχίες»/«αδεξιότητες», οι οποίες, όπως αναφέρει και ο ίδιος ο Ν. Παναγιωτόπουλος, οφείλονταν στις δυσκολίες που αντιμετώπιζε η μεταφορά του έργου του P. Bourdieu στην ελληνική επιστημονική γλώσσα. Στο πλαίσιο αυτό, στο τέλος του βιβλίου περιλαμβάνεται Γλωσσάριο των Olivier Christian και Patrick Champagne με τους βασικούς όρους της θεωρίας του P. Bourdieu.

Μετά τα εισαγωγικά κείμενα ακολουθούν το κείμενο «Η έννοια του πεδίου: μια μήτρα νέων εμπειρικών αντικειμένων», ως παράδειγμα για τον τρόπο με τον οποίο μπορεί κανείς ενεργοποιώντας τη θεωρία του P. Bourdieu να παράγει νέα αντικείμενα, και μία συνέντευξη με τον Ν. Παναγιωτόπουλο σχετικά με το έργο του P. Bourdieu και την εισαγωγή του στο ελληνικό κοινωνιολογικό επιστημονικό πεδίο, αλλά και με πιο προσωπικές στιγμές από τη συνεργασία τους.

Θέλω να ευχαριστήσω τον Νίκο Παναγιωτόπουλο που δέχθηκε την πρότασή μου και μου έδωσε τη σχετική άδεια να συγκεντρώσω όλα τα εισαγωγικά του κείμενα στο έργο του P. Bourdieu στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία, και αγκάλιασε όλη αυτή την προσπάθεια προσφέροντας υποστήριξη, ενθάρρυνση, συνεργασία και αμέρι-

---

12. Βλ. Ν. Παναγιωτόπουλος, Εισαγωγή στο P. Bourdieu, *Μικρόκοσμοι*, ό.π., σσ. 7-77.

στη βοήθεια. Ευχαριστώ επίσης τους Olivier Christin και Patrick Champagne για την άδεια δημοσίευσης του γλωσσαρίου στον παρόντα τόμο. Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω την Αθηνά Καρατζά και τη Λίλα Παπαβασιλείου για τη βοήθεια στην επιμέλεια των κειμένων. Τέλος, ευχαριστώ τον κ. Φραγκούλη και τις εκδόσεις Αλεξάνδρεια για αυτή τη συνεργασία, καθώς και τους εκδοτικούς οίκους Δελφίνι, Καρδαμίτσα, Μεταίχμιο, Πατάκη και Νήσο που έδωσαν την άδεια για τη δημοσίευση των αντίστοιχων κειμένων.

